

اخلاق و مسئولیت پذیری رویکردی تعالی بخش در سازمانهای حرفه ای

دکتر مهرداد گودرزوند چگینی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

goodarzvand@iaurasht.ac.ir

چکیده:

گسترش مرزهای دانش با رویکرد طراحی، ساخت و تولید از حوزه های مهندسی نشأت می گیرد. سلامت و حفاظت از محیط زیست جوامع انسانی نیازمند رویکردی عمل گرا در سازمانهای حرفه ایی نیز می باشد. اخلاق و مسولیت پذیری از مقوله هایی است که از نظر رفتاری در هر سه بعد فردی، گروهی و سازمانی نقش اساسی و محوری را در هدایت سازمانی و تحقق رویکرد تعالی بخش ابعاد رشد و توسعه را بر عهده دارند. مقاله حاضر بر آن است تا نقش اخلاق و مسولیت پذیری، ویژگی های طراحان و مهندسان با اخلاق و مسولیت را معرفی کند و ضرورت و اهمیت آن را با نشان دادن برخی مصادیق آشکار سازد و نهایتاً راهکارهایی برای ارتقاء سطح اخلاق مهندسان در جهت تحقق اهداف تعالی بخش سازمانهای حرفه ایی پیشنهاد نماید.

واژه های کلیدی: اخلاق ، مسولیت پذیری ، رفتار سازمانی ، اخلاق مهندسی

مقدمه

اخلاق و مسولیت در ابعاد مختلف آن ، از جمله باید و نباید های ارزشی - فلسفی و معیاری برای سنجش درستی و یا نادرستی رفتار فرد نسبت به خود ، گروه و سازمان تعریف می شود که در دو دهه اخیر مورد توجه دانشمندان و صاحب نظران علوم مختلف قرار گرفته است.

مهندسان بعنوان طراحان و تولیدکنندگان محصولاتی که بخش وسیعی از زندگی روزمره جوامع را شکل می دهند از جهات مختلفی با مسئله اخلاق و مسولیت پذیری سر و کار دارند.

طراحی اهداف و سیاستها، کیفیت و کمیت خدمات و خصوصاً تولیدات که توسط مهندسان ارائه می گردد رابطه تنگاتنگی با کیفیت زندگی انسانهای جوامع امروزی در سطوح فردی ، گروهی و سازمانی ایفاء می نماید که در صورت لحاظ نکردن اخلاق در ابعاد فردی و اجتماعی و مسولیت پذیری می تواند به فاجعه ایی جبران ناپذیر از جهات مختلف منجر شود. فعالیتهای مهندسی ، نقش اساسی در ارائه خدمات زیست محیطی به جوامع انسانی دارد. گذر از جوامع سنتی ، صنعتی و رسیدن به عصر فنآوری اطلاعات و تکنولوژی ، مرهون بخش زیادی از فعالیتهای مهندسی است.

در عصر اطلاعات و انفجار اطلاعات و با توجه به پیچیدگی بالا و تنوع خواسته ها و انتظارات ، نمی توان بدون مهندسی برنامه ریزی به اهداف طراحی شده دست یافت.

پیشرفت در طراحی ، ساخت و تولید و استفاده از جنگ افزارهای مختلف نیز مرهون فعالیت‌های مهندسی است. فعالیت‌های مهندسی از یک سو تامین کننده رفاه و آسایش مردم را به عهده گرفته و از سوی دیگر کشتار انسانهای بیشتر، آلوده سازی بیش از حد محیط زیست و هدر رفتن منابع و ذخایر روی زمین شده است. [1]

سازمانهای حرفه ایی چه رویکردی را بایستی انتخاب کنند که به اهداف تعالی بخش دست یابند؟ نقش اخلاق و مسئولیت پذیری در کجای سازمانهای حرفه ایی دیده می شود؟ مهندسان بعنوان محور سازمان، چگونه می توانند با استفاده از قوه خلاقیت و نوآوری سعادت و خوشبختی را برای جامعه تضمین نمایند؟ اخلاق و مسئولیت پذیری چه رابطه ایی با ویژگیهای طراحان و مهندسان می تواند داشته باشد؟

اخلاق و مسئولیت پذیری اجتماعی

اخلاق یعنی رعایت اصول معنوی و ارزشهایی که برنامه ریزی رفتار شخص یا گروه حاکم است، مبنی بر اینکه درست چیست و نادرست کدام است. ارزشهای اخلاقی تعیین کننده استانداردهایی هستند مبنی بر اینکه از نظر رفتار و تصمیم گیری چه چیز خوب یا بد است. اخلاق چیزی است که با رفتارهای ناشی از قانون متفاوت است رفتار قانونی ریشه در مجموعه از اصول و مقرراتی دارد که نوع عمل افراد را مشخص می کند، عموماً مورد قبول جامعه هستند؛ لازم الاجرا و در دادگاهها اعمال می گردند. [2] مسئولیت پذیری ، تعهد اخلاقی فرد یا گروه در مقابل تصمیمات نسبت به مسئولیت خود می باشد. بطور مثال زمانی که کالایی طراحی و تولید می شود از نظر اخلاق ، طراح بایستی متعهد شود تا خدمات یا تولید ارائه شده صرفاً منابع سازمان و یا شخص خود را مد نظر قرار ندهد بلکه بایستی نسبت به جامعه و پیامدهای احتمالی آن مسئولیت پذیر باشد.

اخلاق اجتماعی به رفتاری اطلاق می شود که در یک محیط خاص ، از طرف عموم به عنوان رفتار خوب و صحیح در مقابل بد و نادرست ، مورد پذیرش قرار گرفته باشد. امروزه این گرایش روشن وجود دارد و جامعه طالب آن است که مسئولان دولتی، مدیران ، کارکنان و سازمانها طبق اخلاق و ضوابط پسندیده رفتار نمایند . اخلاق مدیریتی رفتاری است که نه تنها طبق قانون ، بلکه با ضوابط اخلاقی معمول در کل اجتماع باشد. این که انتخابهای فردی بایستی پیرو کدام ضوابط اخلاقی باشند، موضوع مورد بحثی است. در طول سالها فیلسوفانی چون جان استوارت میل¹ ، جان لاک² و توماس جفرسون³ چهار طریق فکر کردن درباره اخلاق را مشخص کرده اند که عبارتند از :

- 1) نگرش سودمندی- رفتار اخلاقی آن است که بیشترین خیر را به حداکثر مردم برساند.
- 2) نگرش فردی- رفتار اخلاقی آن است که برای منافع شخصی در بلند مدت، بهترین باشد.
- 3) نگرش مبتنی بر حقوق اخلاقی - رفتار اخلاقی آن است که به حقوق اساسی مشترک کلیه انسانها، احترام گذارد.
- 4) نگرش مبتنی بر عدالت [عادلانیه] - رفتار اخلاقی آن است که منصفانه و بی طرفانه در برخورد با تمامی مردم باشد. [3] اخلاق و مسئولیت پذیری یک رابطه تعامل پذیری با همدیگر دارند. مسئولیت پذیری نوعی حقوق اخلاقی را مد نظر قرار می دهد و اخلاق بدنبال کانالیزه کردن رفتارهای صحیح و مورد پذیرش جامعه می باشد. اگر چه در بسیاری مواردیکه مربوط به تصمیم گیری افراد می شود اشخاص در دو راهی اخلاقی⁴ قرار می گیرند. آیا منافع خود و یا سازمان و یا هر دو را در تصمیم گیریها مد نظر قرار بدهند، که در عین حال بخشی از آن می تواند غیر اخلاقی باشد. بعنوان مثال آیا پرداخت رشوه برای عقد قرارداد صنعتی در کشور خارجی اخلاقی است؟ آیا دفن نکردن ضایعات خطرناک صنعتی به روش غیر بهداشتی اخلاقی است؟ آیا استفاده از امکانات عمومی

۱ - John Stuart Mill
۲ - John Locke
۳ - Thomas Jefferson
۴ - Ethical Dilemmas

به نفع خود اخلاقی است؟ و ... که افراد را در زندگی در دو راهی اخلاقی قرار می‌دهد. بنابراین اخلاق و مسئولیت پذیری از ویژگیهای سازمانهای حرفه ایی در عصر حاضر محسوب می‌گردد.

اخلاق مهندسی

در هر جامعه ایی، طراحان و تولید کنندگان، بدلیل تنوع فعالیتهای و حضوری که در زندگی روزمره مردم دارند، نقش موثری در سالم سازی ارائه خدمات و تولیدات را بر عهده دارند. اخلاق و مسئولیت پذیری در رشد و تعالی در سازمانهای حرفه ایی همچون ترموستات در بخاری وسایط نقلیه است.

با توجه به تنوع فعالیتهای مهندسی و تفاوت کامل نتایج این فعالیتهای، جوامع پیشرفته صنعتی، به ویژه امریکا، در دهه گذشته بر آن شده اند که به موضوع اخلاق در علوم و مهندسی بیش از پیش بپردازند به طوری که رعایت این اخلاق، مهندسان شخصاً، ناظر و مراقب فعالیتهای خود باشند. میزان این توجه در تاسیس مراکز مربوط به اخلاق، پایگاههای رایانه ای، دایر کردن خطهای تماس برای مشاوره در امور مربوط به اخلاق مهندسی، تدوین آیین نامه های اخلاقی در شرکتها و موسسات، آموزش مهندسان در دانشگاهها برای تعبیر و تفسیر مفاد این آیین نامه ها و انتشار مقالات و کتب فراوان در باره اخلاق در علوم و مهندسی کاملاً مشهود است [4] در زیر نکاتی از مفاد اخلاق مهندسی که به وسیله انجمن ملی مهندسان حرفه ای امریکا (NSPE) تدوین شده ملاحظه می‌شود¹:

« مهندسان در راستای انجام وظایف حرفه ای خود باید:

- 1) ایمنی، سلامت و رفاه عمومی را سر لوحه کار خود قرار دهند.
- 2) تنها در محدوده مهارت خود خدمات ارائه کنند.
- 3) اظهارات عمومی و رسمی حقیقی و بی طرفانه داشته باشند.
- 4) با هر کارمند یا ارباب رجوع به عنوان نماینده یا معتمد برخورد کنند.
- 5) از اعمال فریبده بپرهیزند.
- 6) محترمانه، مسئولانه، اخلاقی و قانونی رفتار کنند تا موجب افزایش احترام، شهرت و سودمندی این حرفه شوند.
- 7) در همه ارتباطهای خود بالاترین معیارهای صداقت و شرافت را راهنمای خود قرار دهند.
- 8) به اشتباهات خود اقرار کنند و حقایق را وارونه جلوه ندهند.
- 9) زمانی که معتقدند که یک طرح، موفقیت آمیز نخواهد بود، طرف قرارداد و کارفرمای خود را راهنمایی کنند.
- 10) همواره بکوشند تا در خدمت منافع عمومی باشند.
- 11) برای خود فرصتهای شرکت در فعالیتهای مدنی، راهنماییهای شغلی برای جوانان، اقدام به افزایش امنیت، بهداشت و بهتر شدن جامعه ایجاد کنند.
- 12) طرحها و جزئیاتی را که مطابق با معیار موجود مهندسی نیست تکمیل، امضا و یا مهر نکنند. ارزشهای اخلاقی طرف قرار داد یا کارفرما بر این رفتار غیر شغلی اصرار داشت، مراجع مربوط را آگاه سازند و از ارائه خدمات بیشتر خوداری کنند.
- 13) در جهت گسترش دانش عمومی و تقدیر از مهندسی و دستاوردهای آن بکوشند.
- 14) تلاش کنند به اصول توسعه پایدار در جهت حفظ محیط زیست برای نسلهای آینده وفادار باشند.
- 15) طبق قوانین مهندسی دولت، کار خود را انجام دهند.
- 16) از اشخاصی که در انجام کار مهندسی سهیم بودند قدردانی کنند و حقوق دیگران را محترم بشمارند.
- 17) در صورت امکان، نام شخص یا اشخاصی را که در طراحی، اختراع و نگارش یک فعالیت سهیم بودند، ذکر کنند.
- 18) همواره دانش تخصصی خود را در دوران کاری خود ارتقا بخشند و از طریق انجام کارهای عملی یا شرکت در دوره های آموزشی تکمیلی و مطالعه ادبیات رشته خود و شرکت در همایشها، نشستها و سمینارهای حرفه ای، اطلاعات خود را به روز نگه دارند. «

۱- برای اطلاعات بیشتر می‌توانید به سایت www.nspe.org/ethics مراجعه فرمایید.

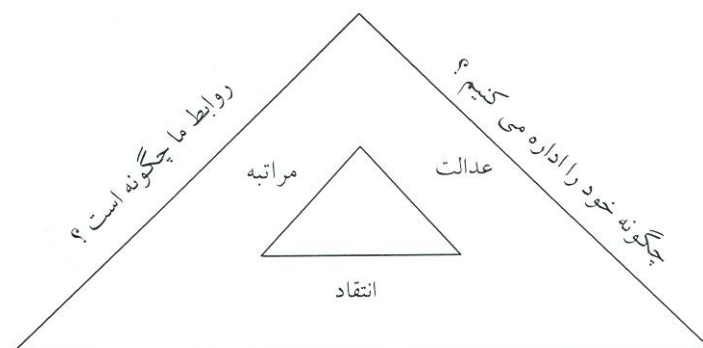
اساس اخلاق حرفه ای ، درک بالا، دانش و عبور از منافع روزمرگی و پایبندی و تعهد عمیق به اصول و ارزشهای متعالی شدن و متعالی عمل کردن در ابعاد مختلف زندگی انسانی است.

اخلاق حرفه ای به مسایل و پرسشهای اخلاق و نیز اصول و ارزشهای اخلاقی یک نظام حرفه ای مانند حرفه پزشکی ، حرفه وکالت ، حرفه مهندسی یا ... می پردازد و ناظر بر افعال ارادی حرفه ایها در محدوده فعالیت های حرفه ای خودشان است [5]. اخلاق مهندسی ، پایبندی طراحان و تولیدکنندگان به اصول و ارزشهایی که کیفیت و سلامت در ابعاد مختلف را محور تلاش و کوشش خود می دانند، می باشد.

ویژگی های معرفتی اخلاق حرفه ای

اخلاق حرفه ایی به منزله دانش، در جهت برآورده کردن توقعات ، بعنوان الگوی اثربخش و کارا ، دارای ویژگی هایی بعنوان یک رشته علمی می باشد.

از یک منظر، اخلاق و مسئولیت اجتماعی دارای سه جنبه مهم : عدالتی(میزان مشارکت افراد)، انتقادی (پیدایش طبقات خاص و تمرکز قدرت) و مراقبه ای (روابط، شان یا ارزش انسانی) است. این سه جنبه هم مفاهیم درونی و بیرونی و هم مفاهیم فردی و اجتماعی و مسئولیت اجتماعی را در نظر می گیرد [6].

چه کسی کنترل می کند؟ چه قوانینی حاکم است، چه کسی سود می برد ، چه طبقه ای می سازد؟

تصویر ۱: جنبه های سه گانه اخلاق و مسئولیت اجتماعی

اخلاق حرفه ایی دانش هشت ضلعی است [7] :

- 1) اخلاق حرفه ایی به منزله دانش مسایل و معضلات اخلاقی در مشاغل و حرفه ها به ویژه توجه به بعد سازمانی محتاج پژوهش و تحقیق روشمند و دارای مبانی معینی است. دانش بودن اخلاق به همین معنا است.
- 2) نقش کاربردی اخلاق حرفه ای دانش صرفاً نظری و بی ارتباط با مسایل عینی نیست. ارائه قواعد عملیاتی و اصول راهبردی است که در شرایط عینی سازمان کارآیی داشته باشد.
- 3) صبغه ی حرفه ای دانش اخلاقی در تحلیل معضلات و مسایل حرفه ای باید ابزارها و روشهای شایسته خود را پیدا کند. امروزه مفهوم حرفه تحول بنیادی دارد و این تحول بر پیچیدگی آن افزوده است.
- 4) دانش بومی (فرهنگ وابسته) مسایل عینی و حرفه ای اخلاق مسایل فرهنگ وابسته اند. در زمینه های معین فرهنگی و اجتماعی به وجود می آیند و شکل می یابند و لذا در حل آنها توجه به زمینه های یاد شده اهمیت به سزایی دارد. اگر چه انسان نیازهای مشترک و مسائل اخلاقی بیش و

کم واحدی دارد اما فرهنگ ، قومیتها، زبان ، سوابق تاریخی اجتماعی به مسایل و معضلات اخلاقی تعیین می دهند و این تعیین در رفع معضلات اخلاقی نقش اساسی دارد.

5) اخلاق اسلامی

اخلاق حرفه ای محتاج یک نظام اخلاقی است. مراد از اسلامی بودن بهره مندی از منبع بسیار مهم قرآن و روایات است و البته این به معنای بی نیازی از سایر منابع نیست.

6) دانش انسانی

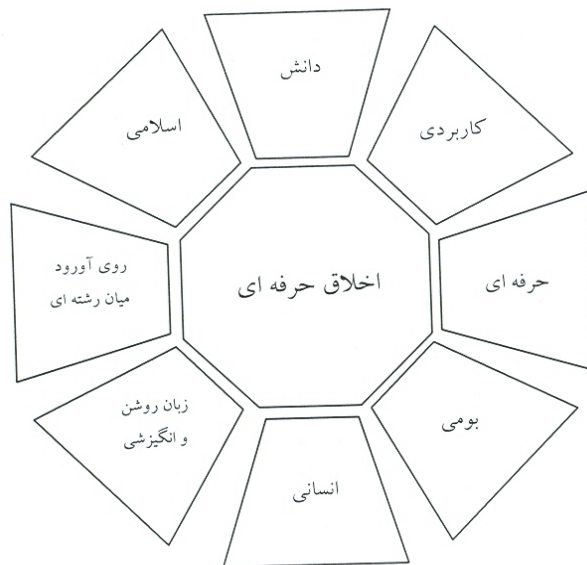
اخلاق دانش بشری است . مراد از بشری بودن در اینجا این است که توصیه های اخلاقی این دانش نباید با انسانیت و لوازم آن ناسازگار باشد. هیچ نظام اخلاقی نباید هویت انسانی و حرمت او را از میان بردارد.

7) ویژگی های زبانی

کارآیی اخلاق حرفه ای تا حدود زیادی مرهون زبان آن است. دانش اخلاق به دلیل هویت تربیتی و آموزشی آن نمی تواند زبان ریاضی یا فلسفی داشته باشد. روشنی زبان شرط گریز ناپذیر هرگونه دانشی است که از تکالیف آدمی سخن می گوید. ابهام گوئی، استفاده از زبان مشکل و غیر قابل فهم ، مانع روشننگری در تکالیف اخلاقی است.

8) دانش میان رشته ای

توقعات یاد شده از اخلاق حرفه ای و ویژگی های معرفتی که بیان شد نشانگر این است که دانش اخلاق به عنوان یک علم مصرف کننده از دانشهای مختلفی بهره می گیرد. شناخت فرهنگ و جامعه شناسی ، روان شناسی ، علم تفسیر و دین پژوهی، انسان شناسی با روی آوردهای مختلف فلسفی و غیر آن، دانشهایی هستند که عالم اخلاق را در بهره مندی از آنها گریزی نیست.

نمودار 2: اصلاح هشت گانه اخلاق حرفه ای

نتیجه گیری

وابستگی بسیاری از محصولات و خدمات به علم مهندسی، لزوم توجه به علم اخلاق در مجموعه رشته های مهندسی را امری اجتناب ناپذیر می نمایاند. ارتباط بین رفاه و آسایش و علوم مهندسی از یک سو، و از طرفی دیگر محیط زیست و منابع طبیعی و رابطه آن با علوم مهندسی، نقش فزاینده ایی را برای مهندسان در فرایند زندگی فردی، گروهی و سازمانی انسانها متجلی می سازد. از اینرو اخلاق و مسئولیت پذیری بعنوان رویکردی تعالی بخش در سازمانهای حرفه ایی در دهه های گذشته و آینده، نقش محوری خود در اداره امور سازمانی در جهت رفاه و آسایش عمومی فراهم می سازد.

محقق بر این باور است که آموزشهای مهندسی بدون آموزشهای اخلاقی نمی تواند زمینه آسایش و رفاه عمومی را فراهم آورد. لذا پیشنهاد می گردد

- (1) در حین دوره های آموزش مهندسی، اخلاق مهندسی در دروس تخصصی گنجانیده شود تا ضمن برخورداری دانش آموختگان مهندسی از علم اخلاق، بتوانند ارتباط بین کیفیت خدمات و تولیدات و رفاه نسبی انسانها برقرار نمایند.
 - (2) بعد از فارغ التحصیلی، حین بکارگیری مهندسان، آموزشهای ضمن خدمت به دوره های کوتاه مدت آموزش اخلاق توجه شود.
 - (3) در گزینش به اخلاق مهندسی امتیاز بر جسته داده شود.
 - (4) آموزش اخلاق مهندسی، صرفاً تئوریک نباشد بلکه به رکن عملیاتی بودن آن توجه شود.
 - (5) بایدها و نبایدهای اخلاقی بطور روشن بیان شود.
 - (6) دانش بومی را محور اخلاق حرفه ایی قرار دهیم.
- نهایتاً در جهت ارتقا سطح اخلاق مهندسان، پایبندی به مسئولیت پذیری و اخلاق مهندسی را، همواره در کنار آموزش، پرورش دهیم.

مراجع:

- (1) مهدی بهادری نژاد و محمود یعقوبی، ویژگیهای یک مهندس و اخلاق مهندسی، گزارش نهایی طرح پژوهشی، فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران، بهمن 1382. (برگرفته شده از مقاله نکته هایی در اخلاق مهندسی، مهدی بهادری نژاد، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، شماره 1، زمستان 85)
- (2) ریچارد ال دفت، تئوری سازمان و طراحی ساختار، مترجم: علی پارسائیان و سید محمد اعرابی، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، جلد دوم، 1374.
- (3) جان آر. شرمهورن، جیمز جی. هانت و ریچارد ان. ازبورن، مدیریت رفتار سازمانی، ترجمه مهدی نژاد پاریزی، محمد علی بابایی زکلیکی و محمد علی سبحان الهی، موسسه تحقیقات و آموزش مدیریت وابسته به وزارت نیرو، 1378.
- (4) مهدی بهادری نژاد، نکته هایی در اخلاق مهندسی، فصلنامه اخلاق در علوم فناوری، شماره 1، زمستان 1385.
- (5) Stent Amanda, professional Ethics and computer science/ Information systems . stony Brook university, New york , ۲۰۰۶
- (6) سید محمد میر کمالی، اخلاق و مسئولیت اجتماعی در مدیریت آموزشی، مجله روانشناسی و علوم تربیتی، سال 33، شماره 1، 1382.
- (7) احد فرامرز قراملکی، اخلاق حرفه ایی، نشر مجنون، چاپ دوم، 1383.